

УДК 141.32:159.923.2

Михайло Ковальчук**ДІАЛОГІЗМ МАРТИНА БУБЕРА ТА МІСЦЕ «ІНШОГО» В НЬОМУ**

У статті здійснено філософський аналіз концепції діалогу Мартіна Бубера. Розглянуто основні складові міжособистісної сфери, яка відбувається внаслідок встановлення діалогічного стосунку між суб'єктами. Стосунок «Я–Ти», який є умовою діалогічності людського буття, встановлюється між людьми внаслідок здійснення міжособистісної відкритості суб'єкта суб'єкту. Відношення «Я–Воно» відбувається внаслідок суб'єкт-об'єктного зв'язку, який не є духовно наповненим та рівноцінним за співвідношенням розгортання свободи членів цього способу взаємодії. Новизна статті полягає на розгляді ідей Мартіна Бубера в контексті сучасного суспільства, а також зосередження наукового інтересу на праці «Діалог», яка є недостатньо опрацьованою в сучасному філософському дискурсі.

Ключові слова: діалог, зустріч, стосунок «Я–Ти», відношення «Я–Воно», спільність, пов'язаність.

M. Kovalchuk**DIALOGISM MARTIN BUBER AND PLACE THE «OTHER» IN IT**

The philosophical analysis of the phenomenon of interpersonal relationship as conceived in the dialogues the philosopher Martin Buber is resolved in the given article. It is conceived as a dialogue, acquiring the form of the relationship of «I – Thou». The ontological character of meeting, in which «I» becomes present as «Thou» is researched in the context of the philosophy of meeting. Reflection upon the categories of the relationship of «I – Thou» take place in the spirit of existential motifs, revealing spiritual as act. The novelty of the article exists in the synthesis of the leading ideas of philosophy of dialogue, which in the world of philosophical thought is achieved for the first time.

The primary basis of these philosophical streams are the categories «I» and «Thou». The relationship of «I–Thou» may take various forms: we may say «Thou» to God, loving him; we may say «Thou» to the world, loving the world. The relevant article was dedicated to the examination of relationship to the human «Thou». The purpose of both the philosophy of dialogue is to lead the human being out of his lonely, isolated daily life, which is full of «the faceless It,» and propel him to life as presence, and not as mere existence. Saying «Thou», the human being states his «I;» following the way to «Thou», the human being finds himself. Indubitably, the ruination of the world of «It» is impossible, and it is equally impossible to avoid the influence of «It». However, after the meeting with «Thou» the human being returns changed from what he was before – he now has a face. Dialogue is a revelation, which happens between two: «I» and «Thou». And as was pointed out above in the relevant article, following the way of the reflections of Martin Buber, revelation is both an epistle and a calling: an epistle to those who say, and a calling to meeting.

Key words: dialogue, reciprocity, meeting, relationship of «I–Thou,» relationship of «I–It», unity, connectivity.

Михаил Ковальчук**ДИАЛОГИЗМ МАРТИНА БУБЕРА И МЕСТО «ДРУГОГО» В НЕМ**

В статье осуществлен философский анализ концепции диалога Мартина Бубера. Рассмотрены основные составляющие межличностной сферы, которая реализуется за счет установления диалогического отношения между субъектами. Отношение «Я–Ты», которое является условием диалогичности человеческого бытия, устанавливается между людьми в результате осуществления межличностной открытости субъекта субъекту. Отношение «Я–Оно» происходит вследствие субъект-объектной связи, духовно не наполненной и не равноценной по соотношению развертывания свободы между членами данного способа взаимодействия. Новизна статьи заключается в рассмотрении идей Мартина Бубера в контексте современного общества, а также в сосредоточении научного интереса на работе «Диалог», которая недостаточно разработана в современном украинском философском дискурсе.

Ключевые слова: диалог, встреча, отношение «Я–Ты», отношение «Я–Оно», общность, связанность.

Вступ. Вихідним пунктом концепції діалогізму Мартіна Бубера є розмежування понять «діалог» та «комунікація». Таке розмежування здійснюють на основі важливості передачі інформації внаслідок мовного зв'язку, без якого неможлива комунікація. У діалозі також використовують мовний зв'язок для розуміння та прийняття людьми один одного, проте філософ обстоює позицію, що ця «мова може бути позбавлена всіх чуттєвих знаків і залишатися мовою» [2, с. 95]. Знакова ж мова – є прерогативою комунікації, яка замкнута у її сфері. Акт спілкування тут несе атрибутивний характер, віддаючи ключове місце обміну знанням, цей взаємообмін відбувається поза межами стосунку. Коли ж, власне, у діалогічному стосунку «знання й не потрібне. Адже там, де між людьми встановилась

відкритість, нехай навіть не на словах, прозвучало священне слово діалогу» [2, с. 96]. У справжньому діалозі не відбувається поділу двох учасників на суб'єкт та об'єкт, чи того хто передає щось та того, кому передають це «щось». Тут ми бачимо наголос автора на рівноправ'ї двох, взаємне прагнення рухатись назустріч один одному, та проникати один у одного, входячи саме так у міжособистісну сферу.

Міжособистісне чи стосунок, є тим місцем, де відбувається зустріч двох: «Я» та «Ти». Навіть назва твору «Я і Ти» або «Ich und Du», як звучить мовою оригіналу, говорить нам не лише про двох учасників діалогу, але й про те, що знаходиться між ними, поєднує їх, а саме оте «І», яке є певним позначником міжособового буття. Навіть виходячи з курсу традиційної логіки, використовуючи дедуктивний умовивід – ми можемо сказати, що «І» є позначником кон'юнктивного складного висловлювання, який поєднує два або більше простих висловлювань, утворюючи складне.

Способи буття Іншого у стосунку з «Я». Мартін Бубер пропонує варіанти буття Іншого для нас, визначаючи його місце у стосунку з «Я», та саме сприйняття візаві нашим «Я». Звичайно, що, пропонує ці варіанти, мислитель керується способами сприймання нашого візаві нашим «Я». Тут можна зробити висновок, що, з одного боку, він наголошує на рівноправ'ї двох у діалогічному стосунку, але, з другого, визначає наше «Я», як таке, що формує спосіб сприйняття нами іншого, що у свою чергу дає нам припустити на вагомішому місці у стосунку таки нашого власного «Я». Але ця думка не відповідає дійсності і говорить лише про помилкове трактування поглядів мислителя. Насамперед слід з'ясувати, що не всі способи сприйняття нашим «Я» візаві веде до справжнього діалогу з ним. Мартін Бубер формулює ці три способи сприйняття іншого для того, щоб окреслити межі діалогу, та остаточно відокремити його від певного змішання із комунікацією. Філософ визначає три способи сприйняття нами Іншого: спостереження, споглядання, проникнення.

Спостереження є нічим іншим, як способом сприйняття іншого з боку науки, що в наслідку повинно привести «Я» до нового знання. Ціллю такого сприйняття є отримання інформації, яке передбачає активність «Я» лише як прагнення відкриття чогось нового, та боязкість пропустити якусь деталь. Інший сприймається нами як не що інше, як предмет, чи скоріше об'єкт, який підлягає під підпадання активності діючого «Я». Спостерігач розділяє свого візаві на дрібні частинки, щоб із легкістю могли пізнати його частинами, зводячи нанівець важливість свого візаві для себе, як цілісності. «Я» тут шукає лише певні риси, які яскраво представлені в об'єкті дослідження, та прислужать надалі, як аргументи у спробі класифікації та формалізації цілого класу речей, які йому подібні.

Споглядач ж не є настільки скрупульозним та педантичним у підході до іншого, він не боїться забути риси та часткові деталі об'єкта споглядання. Те, що він споглядає розглядається ним, як предмет насолоди, та й ціллю споглядання загалом є отримання насолоди від спілкування із своїм візаві. Повертаючись до страху забуття чи не бачення деяких рис об'єкту, слід звернути увагу на те, що крім відсутності у споглядача цього страху, ми бачимо в ньому навіть прагнення до забуття, оскільки саме воно може стати причиною, здавалось би, нової насолоди від контакту з цим об'єктом. Такий підхід, стверджує Мартін Бубер, є властивим в основному для художників і несе виключно естетичне забарвлення. На підтвердження такої думки, слід зауважити, що в естетичному підході художника до спогляданого ним, основне навантаження несе його власне «Я», яке бачить людину або природу, яких він старається відобразити у своїй уяві. Оскільки його творіння є нічим іншим, як лише відбитком, чи скоріше викривленим його уявою зображенням об'єкта у власному «Я» митця.

Наступним способом відбуття спілкування нашого «Я» з іншим є проникнення, і саме проникнення в іншого є стосунком із ним, який породжує діалог та входження в міжособову сферу. Цей акт не несе комунікаційно-інформаційного навантаження, під час нього людині не є важливими якісь показники чи риси, немає розподілу на об'єкт та суб'єкт проникнення, є лише наше «Я» та «Інший». Не менш важливим є і те, що наш візаві повстає тут не як сукупність чи нагромадження чогось, а як цілісність, як цінність для нас. Для цього моменту спілкування, на відміну від двох попередніх, не властива активність одного та підпадання під цю активність іншого, а активність двох, рух назустріч один одному. Важливість проникнення для відбуття діалогу, Мартін Бубер формулює в такій думці: «Межі можливості діалогу – це межі проникнення» [2, с. 101]. А межі цього проникнення виходять за межі суто між людського спілкування, оскільки входячи у сферу безмовного, та виходячи із сфери суто мовного, ми звільняємо себе від обтяження та обмеження нашої можливості перебувати у стосунку лише з носіями нашої мови, та й нашого виду загалом.

У світі Буберового стосунку немає обмеження на його розгортанні лише між людьми, оскільки проникнення можливе і з природою чи будь-яким іншим проявом буття – «Предметом нашого проникнення не обов'язково повинна бути людина, ним може бути тварина, рослина, каміння: жодна поява, жодна подія не виключена із цього ряду, в якому мені що небудь кажеться» [2, с. 101]. Для

кращого розуміння та деякого підсумовування вищесказаного, слід звернутися до прикладу, взятого філософом зі свого власного досвіду. Зокрема, Мартін Бубер описує перебування у свого дідуся, у якого були власні коні. Будучи дитиною, мислитель часто навідувався до стайні одного з цих коней і під час відвідин між ним і конем відбувався певний ритуал, який пізніше філософ назве діалогом. Кожного разу під час цього «ритуалу» він торкався своєю рукою коня, відчуваючи саме так іншого, проникаючи в нього, сприймаючи його інакшість поряд із своєю самістю на особовому рівні. Та одного разу під час торкання своєю рукою коня він не відчув самого коня, а свою руку, чи точніше приємність дотику своєї руки до вигладженої гриви. У цей момент маленький Мартін відчув зміну, чи навіть втрату відчуття іншого. Тут важливим є той момент, що цей життєвий приклад дає нам змогу побачити перехід від проникнення до споглядання, від зосередженості на міжособовому до зосередженості на собі. На зміну відчуттю інакшості прийшло відчуття насолоди, кінь перетворився із цінності на об'єкт насолоди «Я» маленького хлопчика.

Свобода Іншого, як умова відбуття стосунку. Наступним важливим аспектом у стосунку з іншим є усвідомлення свободи: як свободи нашого власного «Я», так і свободи Іншого. Оскільки діалог у своїй суті не є подавленням однією свободою іншої, чи домінуванням однієї над іншою, а насамперед зустріччю цих двох свобод. І зустріч ця відбувається завдяки відкритості нашого «Я» Іншому та навпаки. Ми маємо свободу в тому, щоб відмовитись відкриватись Іншому, таке ж можливе і навпаки. Та сам акт відкритості є проявом свободи двох, оскільки наше «Я» та Інший відкриваємося один одному, таким чином даючи можливість проникнути один в одного, а як було сказано вище: проникнення відбувається лише на особовому рівні: «Звичайно, щоб йти назустріч іншому, треба мати відправну точку, бути у себе. Діалог між просто індивідами – лише нарис, здійснюється ж він лише між особами» [2, с. 110]. Пишучи свої роботи, мислитель часто використовує приклади зі свого власного життєвого досвіду, щоб спробувати конкретизувати, що саме він мав на увазі, коли висував ту чи іншу думку. Загалом Мартін Бубер є прихильником того, що враження всіх понять і категорій діалогу є неможливим до кінця, оскільки, як уже неодноразово писалося, що здебільшого він торкається сфери позамовного, чогось такого, що неможливо пояснити чи конкретизувати, читач сам повинен вловити сутнісне наповнення змісту думок філософа, а приклади з життя є тим матеріалом, який допоможе нам вловити цю специфіку. І, говорячи про ситуації, які можуть мати місце в нашій екзистенції, а саме ситуацію нашої відповідальності за відмову відкритості у зверненні до нас. Оскільки не рідко Інший потребує нашої присутності: «Що ми чекаємо, коли у відчай все таки ідемо до якоїсь людини? Напевно, його присутності, якою буде сказано, що сенс все таки є» [2, с. 104].

Типологія діалогу в концепції філософа. Філософ виділяє три види діалогу: справжній (стосунок), технічний (комунікація) та монолог, який «замаскований» під діалог.

Тут слід звернути нашу увагу на те, що Мартін Бубер здійснює цю класифікацію не на підставі поділу діалогу саме в його розумінні, а на технічній підставі способу спілкування людей, тобто тут вважається діалогом будь-яке спілкування двох людей, як на особовому, так і на індивідуальному рівні. Справжній діалог або стосунок, як ще його називав мислитель, відбувається в людях і між людей, він є не просто спілкуванням, а присутністю двох у міжособовому та безмовному: «Звичайно, щоб йти на зустріч Іншому, потрібно мати відправну точку, бути у себе. Діалог між просто індивідами – лише нарис, здійснюється ж він лише між особами» [2, с. 110]. Для Мартіна Бубера – це особливий вид буття, яке знаходячись поза нами, поєднує нас, це постійний рух назустріч Іншому, навіть бачачи його у своєму власному «Я»: «Живучому діалогічно в привичному плині часу, постійно що-небудь говорять і він відчуває потребу відповісти, навіть на самоті блукаючи в горах, він не втрачає відчуття, повного метаморфоз, перебування лицем до лица з чимось» [2, с. 109].

Технічний та монологічний види діалогу є ж у своїй суті нічим іншим, як комунікацією. Оскільки технічний діалог не передбачає якогось переходу у стосунок, чи навіть спробу розглянути свого Іншого, як особу. Інший тут повстає, як засіб для досягнення певної мети нашим «Я», нічого більшого. Монолог також можна розглядати як комунікацію, оскільки він має місце і поміж двома співрозмовниками, коли жоден не чує того, з ким спілкується, хоча формально комунікація відбувається: «Живучий монологічно ніколи не побачить інше, як щось, чим воно не є, але з чим він все-таки входить у комунікацію» [2, с. 109]. Таким чином, можемо припустити, що філософ розділяв два способи міжособового буття між «Я» та Іншим: діалогічне, яке знаходить своє здійснення у стосунку; та монологічне, яке відбувається повсякчас між людьми, які просто контактують між собою, шукаючи певної користі з цього для себе.

Спільність і пов'язаність як два способи буття людини в суспільстві. Ми не можемо говорити про інший поділ стосунку, аніж дихотомічний, який розділяє на «Я» та «не-Я», або Іншого. Спільність між людьми будується внаслідок перебування нашого «Я» у стосунку з Іншим, та зна-

ходження себе в розгортанні поряд із ним нашої індивідуальної свободи. Тобто люди, які поєднані між собою ідеєю спільності, знаходяться у стосунку між собою, при чому ж знаходяться добровільно та усвідомлено, а все, що має місце між ними – відбувається з їхньої доброї волі. Тут ми не можемо розділити «Я» та Іншого на першорядного та другорядного, у цьому випадку ми бачимо рівність двох активних суб'єктів, у якій двоє несуть рівну відповідальність за продовження або припинення спільності: «Спільність же спільність, яка становиться (до цих пір нам відома лише така), є не перебування один біля одного множини людей, а їх буття одного у іншого; навіть якщо вони всі разом ідуть до однієї мети, вони усюди відчувають рух одного до іншого, динамічну направленість один до одного, хвилі, які ідуть від «Я» до «Ти»» [2, с. 119]. Цілком раціональним є висновок, що до цієї ідеї Мартін Бубер прийшов під впливом свого бажання знайти філософські підстави для пошуку та втілення міжкультурного діалогу між народами, відсутність якого відчув сам мислитель та більшість населення планети Земля протягом усього XX століття.

Колективність або пов'язаність ж є протилежністю спільності, та й не просто протилежністю, а такою, що несе негативний характер. Негативне забарвлення цей спосіб комунікації декількох набуває через подавлення та навіть брак персональної свободи, від якої ми добровільно відмовляємось вступаючи в зв'язок з іншими, що також може мати місце і в ситуації навпаки. Цей вид спілкування передбачає вертикальний поділ на головного і другорядного. Ідею колективності філософ бере також зі свого власного досвіду, а саме із спроби побудувати тоталітарний режим у Німеччині у 30-х рр. XX ст., від якого потерпів і він сам.

Висновки. Мартін Бубер будує свою концепцію діалогізму, розпочинаючи із відмежування поняття «діалог» від поняття «комунікація», наголошуючи на важливості та вищості першого над другим. Свою думку він аргументує обмеженістю комунікації, яка знаходиться в межах мовного спілкування людей між собою. Це «мовне» – є розуміння і знаходження спілкування, як такого, що має місце лише як об'єктивний обмін знаками, основний наголос ж ставиться філософом на чуттєвості цих знаків. На противагу цьому формулюванню мови, він описує сферу безмовного, як таку, у якій відбувається діалог між «Я» та «Іншим», чи як формулює сам мислитель: «Ти». Комунікативне спілкування між людьми передбачає передачу інформації від одного суб'єкта спілкування – іншому. Передача інформації, по своїй суті є нічим іншим, як передачею часткового, емпіричного знання. Також розмежування полягає і у способах розгортання свободи «Я» та Іншого під час діалогу та комунікації. Свобода відрізняє акт діалогу від акту комунікації тим, що передача інформації може мати місце і без свобідного руху назустріч, до нього можна змусити, зокрема й силою. Коли у стосунку не може бути місця для примушення чи насильства. Але Мартін Бубер робить тут наголос на тому, що поряд із свободою завжди йде відповідальність (нас за нас та за нашого іншого), оскільки ми несемо відповідальність за кожне звернення до нас, за кожну відкритість до нас, за кожний стосунок із нами. Філософ обстоює тут можливість ситуацій, під час яких хтось, ніхто інший, як наш безпосередній візаві, може потребуватись у нас, у нашій присутності поряд.

Отже, потрібно звернути нашу увагу на способи спілкування, яке відбувається внаслідок двох ставлень до іншого, а саме споглядання та спостерігання, та констатувати відсутність діалогу в них. Замість стосунку, тут спостерігається комунікація, завданням якої ж є лише передання чи здобуття знання про об'єкт. Таким чином, можна стверджувати про подібність цих двох різновидів розглядання «Я» іншого. Мартін Бубер висловлює цю подібність такими словами: «Спостерігачу та споглядачу є спільним те, що в того та іншого є установка, а саме бажання сприйняти людину, що знаходиться перед їхніми очима; щоб вона була предметом, відокремленим від них і їхнього особистого життя, який саме тому й може бути правильно сприйнятим» [2, с. 100]. Із вищесказаного цілком доречним є висновок, що цим двом людям важлива правильність у сприйманні ними іншого, тобто ця правильність сприйняття відіграє куди більшу роль, ніж сам об'єкт сприйняття, значення якого для нас знівельовується під такою характеристикою як правильність або не правильність знання про нього.

Свобода ж і відрізняє акт діалогу від акту комунікації тим, що передача інформації може мати місце і без свобідного руху назустріч, до нього можна змусити, зокрема й силою. Коли у стосунку не може бути місця для примушення чи насильства. Але Мартін Бубер робить тут наголос на тому, що поряд із свободою завжди йде відповідальність, відповідальність нас за нас та за нашого іншого, оскільки ми несемо відповідальність за кожне звернення до нас, за кожну відкритість до нас, за кожний стосунок із нами. Філософ обстоює тут можливість ситуацій, в ході яких хтось, ніхто інший, як наш безпосередній візаві, може потребуватись у нас, у нашій присутності поряд.

Мартін Бубер не розглядає діалог, лише як стосунок між двома особами, оскільки в нашому повсякденному житті ми можемо перебувати у стосунку і з більшою кількістю осіб. І саме тут філософ приходить до ідеї спільності, яку він виводить як антитезу до пов'язаності людей між собою. Також

слухним тут буде зауважити й те, що, не зважаючи на кількість людей, із якими ми можемо перебувати у стосунку – поділ суб'єктів цього стосунку все одно буде відбуватися на наше власне «Я» та Інших.

Література:

1. Бубер М. Гог і Магог / Мартін Бубер. – Київ : Дух і літера, 2008. – 304 с.
2. Бубер М. Диалог // Бубер М. Два образа веры. – М. : Республіка, 1995. – 464 с.
3. Бубер М. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням / Мартін Бубер. – Київ : Дух і літера, 2012. – 272 с.
4. Клочовський Я. А. Філософія діалогу / Я. А. Клочовський. – Київ : Дух і літера, 2013. – 224 с.

Рецензент – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Львівського національного університету імені Івана Франка **Б. Ю. Поляруш**